

Stoletnica rojstva akademika Mihaila Petruševskega

Mihail Petruševski (1911–1990) predstavlja nedvomno eno največjih imen makedonske humanistike, ime, ki je z zlatimi črkami zapisano v analih Univerze sv. Cirila in Metodija v Skopju in Makedonske akademije znanosti in umetnosti.

Kmalu po končani drugi svetovni vojni je republiška vlada Makedonije dr. Mihaila Petruševskega, ki je bil takrat asistent na beograjski univerzi, imenovala v Komisijo za organiziranje makedonske univerze v Skopju. V Skopju je sicer že pred tem, že v času kraljevine Jugoslavije, delovala filozofska fakulteta, ki pa je bila samo »ogranak« beograjske fakultete in so morala vsa predavanja na njej potekati samo v srbsčini. Petruševski se je z dušo in srcem lotil zaupane naloge in snubil ugledne znanstvenike iz republik takratne Jugoslavije za univerzitetno kariero na Filozofski fakulteti v Skopju, ki je uradno začela kot samostojna visokošolska ustanova leta 1949 pod njegovim dekanstvom. Bila je nekakšen prvi zametek predvidene univerze in sprva ni obsegala samo humanističnih in filoloških znanosti, ampak tudi naravoslovje in matematiko. Tja je Petruševski vabil tudi več slovenskih znanstvenikov. Tako je germanistiki na tej Filozofski fakulteti polagal temelje dr. Karel Zeleznik, slovenistiki pa dr. Fran Petre, ki je postal ob dekanu Petruševskem tudi njen prvi prodekan. Ko je fakulteta prerasla v univerzo, je bil Petruševski leta 1956 njen tretji zaporedni rektor. Poleg tega ga je kot razgledanega jezikoslovca, ki je imel posluh za jezikovna vprašanja, vlada, imenovala tudi v komite za standardizacijo makedonskega alfabeta.

Kot klasični filolog je Petruševski najprej poučeval na gimnaziji v rodni Bitoli, nekdanjem mestu na razvalinah antične Herakleje, na katero je bil vse življenje zelo ponosen. Kot asistent se je v Beogradu pod mentorstvom prof. dr. Milana Budimira najprej posvečal antični mitologiji in njenim odmevom v folklori južnoslovanskih narodov. Svoje prve razprave je – zaradi unitarističnih pritiskov, ki so Makedonijo (takrat Vardarsko banovino) šteli

za »južno Srbijo« – moral objavljati pod priimkom *Petrović*. Pozneje se je intenzivno ukvarjal zlasti s tekstom Aristotelove Poetike, v kateri je z drznim (a problematičnim) posegom v rokopisno izročilo skušal presekati večstoletni gordijski vozle polemičnih razprav o vlogi in pomenu t.i. katarze (»očiščenja«) v starogrški tragediji. Po odmevnem Ventris-Chadwickovem dešifriranju linearne B-pisave pa se je vse bolj preusmerjal v mikenologijo, zlasti v preučevanje mikenske toponomastike, kjer je prepričljivo razvozlal več vprašljivih mest na mikenskih tablicah, v klasičnem seminarju v Skopju pa je – v sodelovanju s svojim bivšim učencem dr. Petrom Ilievskim – osnoval mednarodno odmeven center mikenoloških študij.

Za obstanek in razcvet klasične filologije najpomembnejši organizacijski podvig Petruševskega pa nedvomno predstavlja njegova pobuda, da se v takratni Jugoslaviji osnuje osrednja revija za preučevanje antike. To pobudo so naposled štirje eminentni filologi realizirali leta 1950 na sestanku v Zagrebu, ki so se ga poleg Petruševskega udeležili profesorji Milan Budimir (iz Beograda), Nikola Majnarić (iz Zagreba, z Milivojem Sironićem, ki je kot asistent pisal zapisnik), in Milan Grošelj (iz Ljubljane). Čeprav je bilo v igri tudi nekaj drugih imen, je nazadnje obveljala odločitev, da v Skopju začne izhajati revija z naslovom *Živa antika*, ki jo ureja štiričlanski odbor s Petruševskim kot glavnim urednikom na čelu. Pomembno vlogo moderatorja pri sprejemanju in udejanju te odločitve je odigral naš profesor Milan Grošelj. Revija, ki nam je v tistih časih in razmerah veliko pomenila, je kljub začetni skromnosti v polnosti zaživela in upravičila naslov »živa« ter si s tehtnimi prispevki v šestih desetletjih neprekinjenega izhajanja pridobila visok mednarodni ugled. Ob urejanju *Žive antike* so se med Petruševskim in Grošljem spletle dobre kolegialne in iskrene prijateljske vezi. Petruševski nikoli ni mogel pozabiti, kako je bil ob katastrofalnem potresu, ki je leta 1963 prizadel makedonsko prestolnico, ravno profesor Grošelj prvi, ki mu je pisal pismo in ponudil tudi konkretno pomoč: če je v stiski, lahko z družino pride v Slovenijo in se začasno naseli v njegovi počitniški hiši v Ormožu.

Ob vseh teh znanstvenih načrtih in dejavnostih pa je bil Petruševskemu, ki je gojil tudi literarne ambicije, najbližji Homer. Ko sem se leta 1961 z njim prvič osebno srečal na Mednarodnem bizantološkem kongresu na Ohridu, se je z mano največ pogovarjal o svojem prevajanju Homerja. Takrat je že imel za sabo objavljen izbor odlomkov iz Iliade in Odiseje, prevedenih v makedonščino, ki je izšel leta 1953, snoval je tudi načrte za integralni prevod obeh Homerjevih epov, kar je pri nas deset let prej uresničil Sovrè: »Morda se sliši preveč ambiciozno«, mi je govoril, »toda rad bi postal makedonskim rojakom to, kar je vam Grošelj in Sovrè, v eni osebi. Prevod Homerja je za vsak literarni jezik nekaj maturitetni izpit, ki ga mora prej ali slej opraviti tudi makedonščina.« Zelo je cenil Sovretov prevod Homerja in si želel, da se s Sovretom, ki je bil četrto stoletja starejši, tudi osebno sreča in seznani. Zato je z veseljem sprejel predlog, da pride v Ljubljano in nam v prevajalskem društvu

predava o prevajanju Homerja. Predavanja, ki je bilo decembra 1961, se še danes živo spominjam. Svoja izvajanja je na koncu popestril z recitalom izbranih odlomkov, in čeprav publika ni vsega razumela, je dikcija blagozvočnih makedonskih heksametrov poslušalce tako prevzela, da so njegov recital večkrat prekinjali s spontanimi aplavzi.

Še posebej zanimiva je bila diskusija, ki je sledila predavanju. V njej sta Petruševski in Sovrè – vsak s svojimi argumenti – dokazovala, kako je njuna materinščina kot nalašč ustvarjena za metrično shemo heksametra. Ob tem pa sta si nazadnje vendar morala iskreno in samokritično priznati, da se heksametri v obeh jezikih soočajo tudi s problemi in težavami: v slovenščini se težave rade javljajo na začetku heksametra, ko bi se verz moral začeti z nenglašeno členico (ko, če), v makedonščini pa na koncu verza, saj so vse večzložne besede v makedonščini praviloma proparoksitona, zato pridejo za trohejsko klavzulo na koncu verza v poštev le dvozložne besede, to pa lahko, če se preveč ponavlja, naredi vtis ritmične enoličnosti. Te metrične težave pa oba – tudi to sta si v diskusiji iskreno priznala – najrajši rešujeta z oživljanjem arhaizmov ali z vnašanjem besed iz narečij: in to naj ne bi bilo nič narobe, ampak povsem v skladu s homersko dikcijo in leksiko, v kateri se je v večstoletnem rapsodskem izročilu nakopičilo precej plasti arhaizmov, pa tudi raznorodnih narečnih prvin.

Petruševski je svoje homerske načrte deloma še za življenja uresničil. Po upokojitvi se je ves posvečal prevajanju Homerja in dočakal izid Iliade, ki je izšla leta 1982 s tehtno uvodno študijo in z izčrpnim slovarčkom mitoloških in drugih imen in oznak za homerske realije. Nato se je s skrajnimi naporimi – ob že precej načetem zdravju – lotil prevajanja Odiseje, a je prevod obležal v rokopisu. Za postumno objavo rokopisa sta z vso pieteto poskrbela njegova hči Kaliopa in sin Vladimir, tako da je prevod Odiseje v lepo oblikovani knjigi izšel leta 2008. To ni bil majhen ne lahek podvig, saj je bil rokopis (Petruševski je svoj prevod pisal na roko) marsikje težko berljiv, poleg tega je prevajalec marsikateri verz prepesnil v dveh ali treh različnih variantah in ni bilo vedno povsem jasno, za katero različico bi se sam ob objavi nazadnje odločil. V svojem prevodu si je očitno prizadeval – verjetno z velikim asketskim samozatajevanjem – da bi v največji možni meri posnemal avtentični rapsodski značaj, se pravi, da bi v njem ohranil najznačilnejše prvine ustnega pesništva (*oral poetry*), zato je npr. vse ukrasne pridevke (*epitheta ornantia*) in stereotipne verze (t.i. »klišeji« ali *versus iterati*) prevajal vedno z istimi ponavljajočimi se frazami. Zanimiva je v tem pogledu primerjava s Sovretovim prevodom, ki ga je Petruševski poznal in ga tudi navaja v literaturi. Sovrè npr. homerski izraz κορυθαίολος Ἕκτωρ prevaja na sedem različnih načinov (*tresošlemi veliki Hektor*, *v gizdavi perjanici Hektor*, *Hektor junak s frfotavo perjanko*, *Hektor v operjenem šlemu*, *Hektor s čelado sijajno*, *Hektor junak v čeladi blesteči*, *Hektor, ki stresa čelado*), Petruševski pa vedno z eno oznako: *vrtišlem Hektor*. Podobno je tudi νεφεληγερέτα Ζεύς pri Petruševskem vedno *oblakoberecot*;

pri Sovretu pa najdemo zanj šest variant: *Zeus oblakov krmar*, *Zeus oblakov zbiralec*, *Zeus oblakov mogočni vladalec*, *Zeus mogočni zbiralec oblakov*, *Kronion oblakov zbiralec*, *oblakov krmilar Kronion*.

V počastitev stoletnice rojstva velikega učenjaka sta Filozofska fakulteta in Makedonska akademija znanosti in umetnosti 14.–15. oktobra 2011 v Skopju priredili dvodnevni simpozij, na katerem se je zvrstilo več kot trideset referatov. Med udeleženci so bili – poleg njegovih nekdanjih učencev – tudi znanci in kolegi Petruševskega iz sedmih evropskih držav. Med slavnostnimi govorniki, ki so simpozij ob otvoritvi pozdravili, sta bila tudi predsednik države dr. Gjorge Ivanov, ki je z občutenimi besedami poudaril neprecenljivo bogastvo antičnih korenin, iz katerih črpata svojo moč makedonska kultura in makedonska država, in predsednik Makedonske akademije (MANU) dr. Georgi Stardelov.

Srečanje je v uradnem programu kulminiralo v odkritju doprsnega kipa Petruševskega, ki bo poslej dominiral v avli Filozofske fakultete v Skopju. V vsebinskem pogledu pa so nas presenečali referati, ki so razgrinjali bogastvo novih arheoloških in umetnostno-zgodovinskih odkritij v Makedoniji, eksaktna dognanost referatov s področja mikenologije, gradivsko tehtni prispevki k antičnemu zgodovinopisju, sledovi bizantinske tradicije v epih Grigora Prličeva, edinega, v katerem je imel Petruševski pred sto leti skromnega predhodnika v posredovanju homerske poezije svojim rojakom. Gradivo teh in drugih referatov bo objavljeno v zborniku, ki bo izšel v seriji posebnih izdaj *Žive antike*.

Kajetan Gantar